

Esra Meşteek* Dr. Öğr. Üyesi Gökçe MANAVGAT**

* Toros Üniversitesi, yüksek lisans mezunu, e.mestek@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Mersin. gokce.manavgat@toros.edu.tr

Dış Ticarete Rekabet Gücünün Canlı Hayvan ve Bitkisel Ürünler Piyasası Açısından Analizi: Ortadoğu Piyasası için Türkiye ve Mersin İli Uygulaması*

Özet

Ortadoğu, Türkiye'yle olan coğrafi yakınlığı ve kültürel benzerlikleri açısından geçmişten bugüne Türkiye için önemli bir dış ticaret pazarı olmuştur. Ortadoğu pazarı ile olan dış ticaret ilişkilerinde, Türkiye'nin bölgeye yakın olan şehirleri bu pazara yakın olması sebebiyle ön plana çıkmaktadır. Mersin ili, Türkiye'nin en büyük serbest bölge ve limanına ev sahipliği yapmaktadır. Aynı zamanda Mersin ili, Ortadoğu ülkeleriyle olan tarım ve hayvancılık ticaretini her geçen sene artırmaktadır. Bu çalışmada 2010 ve 2019 dönemlerini kapsayan Türkiye ve Mersin ilinin Ortadoğu piyasası karşısında canlı hayvan (01-05 fasıl) ve bitkisel ürünler (06-14 fasıl) sektörünün rekabet gücü belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi kullanılmıştır. Çalışmada, Ortadoğu piyasası kapsamında 12 ülke seçilmiş ve Türkiye ve Mersin ilinin seçili sektör gruplarının Ortadoğu piyasası karşısında avantajlı ve dezavantajlı olduğu ürün grupları belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen endeks değerlerine göre; Türkiye'nin Ortadoğu piyasasında en yüksek endeks değerleri aldığı fasıl grupları: et ve yenilen sakatat, yenilen sebze, yenilen meyve, hububat, değirmencilik, yağlı tohum ve örülmeye elverişli bitkisel ürünlerdir. Mersin, Ortadoğu piyasasında tüm sektör grupları içerisinde rekabet üstünlüğü elde etmiştir. Mersin'in Ortadoğu piyasası karşısında en yüksek endeks değerini değirmencilik ve örülmeye elverişli bitkisel maddelerde almıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Mersin, Türkiye, Rekabet Gücü, Ortadoğu Bölgesi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler.

JEL Sınıflama Kodları: F10, F11, F14, P33.

* Bu çalışma, Toros Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde savunulmuş "Dış Ticarete Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücünün Canlı Hayvan ve Bitkisel Ürünler Piyasası Açısından Analizi: Türkiye ve Mersin İli Uygulaması" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Analysis of Competitiveness in Foreign Trade For Live Animal And Herbal Products Market: An Application for Middle East Market in Turkey and Mersin Province

Abstract

In the Middle East, Turkey has become an important market for foreign trade because of its geographic proximity and cultural similarities. From this point of view, Turkish cities near the Middle East, come to the forefront. Turkey's largest free zone and the port of Mersin who hosts the port of Mersin, the foreign trade relations with the Middle East market are particularly increasing in terms of agricultural and livestock products. In the current research, calculations are made based on the Revealed Comparative Advantage Index in determining the competitiveness of Turkey and Mersin in the live animal (section 01-05) and vegetable products (section 06-14) sectors against the Middle East markets for the period of 2010 and 2019. In the study, 12 countries were selected in the scope of the Middle East Market and therefore Turkey and Mersin have advantages and disadvantages product/product groups in the section of live animal and vegetable products against the Middle East markets have been revealed. According to the index values obtained as a result of the study; The highest index values in Turkey's across to Middle East market: meat and edible meat offal, edible vegetables and certain roots and tubers, edible fruit and nuts; peel of citrus fruit or melons, oil seeds and oleaginous fruit, products of the milling industry and vegetable plaiting materials. Mersin has achieved competitive advantage within all sector groups in the Middle East market. Sectors that receive the highest index value in the face of Mersin's across to Middle East Market, products of the milling industry and vegetable plaiting materials.

Keywords: Foreign Trade, Mersin, Turkey, Competitiveness, Middle East Region, Revealed Comparative Advantage Index.

JEL Codes: F10, F11, F14, P33.

Giriş

Dış ticaret, ülkelere ekonomik kalkınma sağladığı gibi ülkelerin birbirleriyle olan karşılıklı ticari bütünleşmesini de sağlamaktadır. Ekonomik kalkınma dış ticaretin temel unsurlarından biridir. Ülkeler, güçlü bir ekonomik kalkınma için ithalat ve ihracat yoluyla gelen döviz transferini sürdürülebilir bir hale getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca ülkeler, dış ticaret alanında kendi çıkarlarını korumak için dış ticaret politikalarını yürürlüğe koymuşlardır. Dış ticaret politikaları, sınırlandırıcı olabileceği gibi özendirici ve düzenleyici politikalarda olabilmektedir (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224). Ülkelerin uyguladığı dış ticaret politikaları; bulunduğu coğrafi konum ve fiziki özelliklerine göre değişmektedir. Örneğin Ortadoğu bölgesi, yer altı kaynakları açısından zengin bir coğrafya olduğu için dış ticaretinde yeraltı kaynaklarına göre şekillenmektedir. Ortadoğu ülkelerinin dış ticaret yapısına bakıldığında, iklim koşulları doğrultusunda tarıma elverişli topraklarının

yetersiz olması ve temel gıda ihtiyaçları hususunda dışa bağımlı bir dış ticaret profili oluşturmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin temel geçim kaynakları petrole dayanmaktadır. Günümüzde Ortadoğu bölgesinde, yeraltı kaynakları açısından zengin olan ülkelerin güçlü bir ekonomiye sahip iken (Suudi Arabistan, Katar) yetersiz yer altı kaynaklarına sahip ülkelerin (Ürdün, Yemen) ise daha zayıf ekonomiye sahip olduğu görülmektedir (İKA, 2011: 15).

Uluslararası alanda gerçekleşen ticari ilişkilerin sonucunda rekabet olgusu ve rekabet gücü kavramları ön plana çıkmaktadır. Rekabet; eşit bir yarışma ortamında, birden fazla aynı konumdaki katılımcıların yarışma kurallarına bağlı olarak, eşanlı olmak üzere kıt bir şeyi veya istenilir bir konumu kazanma amacıyla, yaptıkları çabadır (Türkkan, 2000: 69). Diğer bir deyişle, rekabet kavramı aynı piyasa içerisinde rakip olan firmaların aynı kaynak ve satış içerisinde birbirleriyle olan mücadelesidir (Türkoğlu, 2016: 4). Ticari anlamda

rekabeti, firmaların daha iyiye koşarak daha fazla paya ya da güce sahip olmak istediği olarak tanımlanmak mümkündür.

Günümüzde rekabet kavramının çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır. Rekabet kavramı, firma, endüstri ve ülke bazında olmak üzere üç farklı şekilde tanımlanmaktadır. Firma düzeyi; firmanın daha fazla kar ve pazar payına sahip olması olarak değerlendirilmektedir. Endüstri düzeyi; endüstrinin rekabet ettiği endüstriye karşı yüksek seviyede mal ve hizmet elde etmesidir. Ülke düzeyi ise; ülkenin dünya pazarı karşısında aldığı yeri ve konumunu belirlediği durumdur (Özdemir, 2019: 8-10).

Uluslararası ticaret sisteminde rekabet gücü kavramının tanımlanmasında iki farklı bakış açısı öne sürülmüştür. Bu bakış açısından ilki; mikro (işletme ve endüstri), ikincisi; makro (ülke)'dur. Mikroyaklaşımı; ülke içinde bulunan firmaların kendi içerisindeki rekabeti ve bu rekabetin uluslararası ticarete etkileri incelemektedir (Çivi vd., 2008: 2). Makro yaklaşımı ise uluslararası ticaret alanındaki ülkelerin rekabet gücü üzerine durulmuştur. Porter (2008) makro düzeyini rekabet gücünü, sosyal altyapı, siyasi kurum ve makroekonomik politikalar olarak nitelendirmiştir. Makro ekonomide rekabet gücü ulusal refah düzeyiyle ilişkilendirmektedir. Bir ülkenin uluslararası ticaretteki verimliliği, refahı ve yatırımları doğrultusunda elde ettiği başarılar rekabet durumunu etkilemektedir (Ulman, 2013: 377). Bir ülkenin uluslararası ticaret ortamında rekabet üstünlüğüne sahip olduğunu söylemesi için yaşam kalitesi ve milli gelir oranlarının rakiplerine kıyasla artış ve gelişen bir ekonomiye sahip olması gerekmektedir. Aynı zamanda ülke içinde bulunan firmaların yabancı rakipleri karşısında rekabet üstünlüğünü uzun vadede ekonomik piyasalara yansıtması da gerekmektedir (Karaaslan ve Tuncer, 2010: 4).

Rekabet kavramına paralel olarak rekabet gücü kavramı da ortaya çıkmıştır. Amerika Endüstriyel Rekabet Komisyonuna göre rekabet gücü ülkelerin serbest ve piyasa şartlarında vatandaşın

reel gelirlerini arttırmaya çalışırken, aynı zamanda ürettiği hizmet ve ürünün küresel piyasalara da sunabilmesidir (Çivi, Erol, vb. 2008:3). Murths (1998)'e göre rekabet gücü kavramı; malların, hizmetlerin, insanların, becerilerin ve fikirlerin coğrafi sınırlar içinde serbestçe hareket ettiği küresel pazar ekonomisindeki rakiplerine göre, bir ülkenin veya sektörün veya firmanın ekonomik gücünü açıklamak için kullanılmaktadır (Atkinson, 2013). Aynı zamanda Dünya Ekonomik Forumuna (1989) göre rekabet gücü girişimcileri hizmet ve ürün alanındaki tasarlama, üretme ve fiyatlandırma süreçlerinde rakip firmalara karşı üstünlük elde etmesi olarak nitelendirmiştir.

Günümüzde dış ticaret, mal ve hizmet piyasalarındaki sınırların ortadan kalkmasıyla küresel bir hal almıştır. Küreselleşen dış ticaret ile dünya tek bir pazar haline gelmiştir. Ülkeler ve uluslararası firmalar bu pazardan paylarını alabilmek için rekabet içine girmişlerdir. Dış ticarete, ülkeler ve firmalar için rekabet gücü elde etmek ve uluslararası piyasalarda pay edinmek birer stratejik amaç haline gelmiştir. Bu stratejik amaç doğrultusunda gelişmiş ülkeler mevcut rekabetini korumaya çalışırken gelişmekte olan ülkeler ise uluslararası piyasalarda pay sahibi olmak için yoğun rekabet içine girmişlerdir. Çünkü ülkeler artık kendi iç piyasasından yararlanmak yerine mal alım-satım işlemleri yaparak dış ticaret paylarını artırmayı amaçlamışlardır. Bu şekilde ülkeler istikrarlı büyüyen ekonomiye sahip olabileceği gibi toplum refah düzeyi de artabilecektir (Yurttaşçıkmaç, 2014: 42).

Ülkeler, uluslararası ekonomi alanında pazar payını artırmak, ekonomik büyümeyi sağlamak ve toplumun refah seviyesini artırmak için rekabet gücünü de artırmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda Türkiye dış piyasalardaki güçlü ihracat kalemlerinin payını artırmak için diğer ülkelerle rekabet içerisine girmiştir. Özellikle Türkiye, uluslararası piyasalarda pazar payı artırmak için Ortadoğu ülkeleri ile yakın ticari ilişkiler içerisinde olmuştur. Türkiye ve Ortadoğu dış ticaretine bakıldığında ithalatı

diğer küresel ülkelere oranla düşük olmasından dolayı ihracat fazlası vermektedir. Genel olarak Türkiye'nin Ortadoğu'ya yapmış olduğu ihracatı ithalatından fazla olması hem avantaj hem de dezavantajı doğurmaktadır. Ancak bu avantajlı durum bir dezavantajı beraberinde getirmiş; Türkiye'nin Ortadoğu ithalatının büyük çoğunluğunu hidrokarbon (petrol, petrol ürünleri, doğalgaz) ürünleri ile yapmakta ve bu ürünlerde yapılan ani fiyat değişikliklerinden dolayı doğrudan olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihraç ettiği ürünler katma değeri düşük olan tüketim gruplarıdır. 2019 yılı verilerine göre Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihraç ettiği ürünler; hububat, bakliyat, yağlı tohum, çelik, mobilya, orman ürünleri ve hazır giyimdir (Öztürk, 2018: 895). Genel olarak Ortadoğu'ya ihraç edilen temel ihtiyaç ürünleridir.

Tablo 1'de Türkiye'nin Ortadoğu'ya yaptığı ihracat ve ithalat rakamları yer almaktadır. Veriler baz alındığında 2017'den 2019 yılına kadar Türkiye'nin ihracatında en büyük payı Irak alırken ithalatında en büyük payı İran ve Birleşik Arap Emirlikleri almıştır.

Tablo 1. Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerin Dış Ticaret Verileri (Bin Dolar) (2017-2019) *

Ülkeler	İhracat			İthalat		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Irak	9.054.612 %26,1	8.346.276 %28,8	8.975.943 %28,8	1.527.573 %7,2	1.420.433 %7,4	2.517.066 %16,1
Birleşik Arap Emirlikleri	9.184.157 %26,5	3.137.048 %10,8	3.516.011 %11,2	5.546.921 %26,5	3.780.736 %19,7	4.332.368 %27,7
İsrail	3.407.436 %9,8	3.894.506 %13,4	4.355.860 %13,9	1.505.113 %7,1	1.714.355 %8,9	1.724.696 %11
Katar	648.915 %1,8	1.096.417 %3,7	1.161.809 %3,7	264.126 %1,2	335.320 %1,7	262.663 %1,6
Kuveyt	439.863 %1,2	533.895 %1,8	543.291 %1,7	169.403 %0,8	144.372 %0,7	97.037 %0,6
Lübnan	889.313 %2,5	898.767 %3,1	1.022.736 %3,2	131.205 %0,6	169.556 %0,8	33.596 %0,2
Suudi Arabistan	2.734.522 %7,9	2.636.039 %9,1	3.182.185 %10,2	2.110.161 %10	2.318.411 %12	1.914.364 %12,2
Suriye	1.363.165 %3,9	1.344.837 %4,1	1.225.255 %3,9	70.561 %0,3	69.389 %0,3	90.135 %0,5
Ürdün	682.477 %1,9	860.870 %2,9	641.525 %2	112.644 %0,5	97.848 %0,5	32.154 %0,2
Yemen	571.233 %1,6	727.306 %2,5	925.884 %2,9	675 %0,003	1.239 %0,006	5.408 %0,03
Mısır	2.360.734 %6,8	3.053.571 %10,5	3.317.060 %10,6	1.997.503 %9,5	2.190.937 %11,4	1.486.586 %9,5
İran	3.259.270 %9,4	2.392.949 %8,2	2.263.251 %7,2	7.492.104 %35,7	6.931.258 %36,1	3.100.087 %19,8
Toplam	34.595.697	28.922.481	31.130.810	20.927.989	19.173.854	15.596.160

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/> <https://www.trademap.org/>

*Türkiye'nin ülkelere yaptığı toplam ihracatının Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payları gösterilmektedir.

Ortadoğu ülkelerinin büyük çoğunluğunun İslam Teşkilatı Örgütüne üye olması ve Türkiye'nin de bu teşkilata üye olması Türkiye ve Ortadoğu ilişkilerinde olumlu etki yaratmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin Suriye, İsrail, Lübnan, Ürdün ve Filistin ülkeleri arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması; ticaretteki kısıtlama ve yasakları ortadan kaldırarak karşılıklı dış ticaretin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Ortadoğu bölgesiyle olan dış ticaretin artmasıyla birlikte Türkiye'de bulunan yabancı yatırım sermayelerinde de artış görülmüştür (Öztürk, 2018: 910). 2020 yılı verilerine göre Türkiye'ye yapılan ulusal yatırım girişlerinin %14,4'ü Ortadoğu ülkelerinin yer aldığı Asya bölgesinden gerçekleştirilmiştir (TOBB, 2020: 167).

Türkiye'nin Ortadoğu'yla ticaretinde önemli bir üs olan Mersin, uluslararası limanı, serbest bölgesi ve Ortadoğu'ya yakın olması doğrultusunda stratejik bir konuma sahiptir. Mersin limanı Ortadoğu'ya açılan bir kapı statüsündedir. Mersin, Ortadoğu bölgesinin yaş meyve ve sebze ihtiyaçlarını karşılayan il konumundadır. Mersin'de Ortadoğu'ya ihraç edilen ürünleri başında yenilebilir sebze ve bazı kök/yumru fasıl grubu ile yenilebilir meyve ve yenilen sert kabuklu meyve fasıl grubu gelmektedir. Tablo 2'de 2019 yılında Mersin ilinin Ortadoğu ülkelerine yaptığı ihracat rakamları yer almaktadır. Bu sektörler; yenilebilir sebze ve bazı kök ve yumrular ve yenilebilir meyve ve yenilen sert kabuklu meyvelerdir. Tablo 2'de Mersin ilinden Ortadoğu'ya en çok ihracat gerçekleştirdiği 5 ülke yer almaktadır. Tablo 2'ye göre Mersin ili, 'yenilebilir sebze ve bazı kök ve yumrular' fasıl grubunda en fazla ihracat yaptığı ülkeler, İsrail ve Irak iken; 'yenilebilir meyve ve yenilen sert kabuklu meyve' fasıl grubunda en yüksek ihracatı Suudi Arabistan ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Mersin'in Ortadoğu Ülkelerine 'Yenilebilir Sebze ve Yenilebilir Meyve' Fasıl Grubunda Yaptığı İhracat Rakamları (2019) *

	Mersin'in Ülkelere Yaptığı Toplam İhracat	Mersin'in Ülkelere 'Yenilebilir Sebze ve Bazı Kök ve Yumrular' Fasıl Bazında İhracatı	Mersin'in Ülkelere 'Yenilebilir Meyve ve Yenilen Sert Kabuklu Meyveler' Fasıl Bazında İhracatı
Irak	300.431.000	119.194.423 (%39)	101.992.669 (%33)
İsrail	54.199.000	25.796.718 (%47)	2.464.888 (%4)
Suudi Arabistan	40.225.000	4.584.015 (%11)	25.199.185 (%62)
Suriye	99.833.000	29.183.946 (%29)	32.037.634 (%32)
Mısır	50.089.000	7.973.517 (%15)	15.879.162 (%31)

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

*Mersin ilinin yenilebilir sebze ve bazı kök yumrular ile yenilebilir meyve ve yenilen sert kabuklu meyve fasıl gruplarının ihracatının, Mersin'in toplam ihracatı içerisindeki payları gösterilmektedir.

Mersin’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayısı 2013’de 676 iken bu sayı 2014 yılında iki kat artarak 1014 sayısına ulaşmıştır. 2014 yılında Mersin’de faaliyet gösteren Ortadoğu kökenli firma sayısı 636 seviyesine yükselmiştir. Mersin’in yabancı sermayeli Ortadoğu kökenli firma sayısı her sene artmaktadır. Bu durum Mersin ve Ortadoğu ilişkisini doğrudan etkileyerek ikili arasındaki ticareti artmıştır. Ayrıca iki bölge arasında iş birliği konferansları gerçekleştirilmektedir. 2017 yılında Mersin ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri (MENA) arasındaki ticari gelişmelere katkı sağlayacak Ticari İş birliği Programı’ yapılmıştır¹.

Tablo 3’te Mersin ilinin Yakın ve Orta Doğu Asya ülkelerine yapılan ihracat rakamları gösterilmektedir. Mersin’in 2010 yılında 377.935 bin dolar olan ihracatı 2019 yılında ikiye katlanarak 666.333 bin dolar seviyesine çıkarmıştır. Mersin ilinin 2019 yılında 1.773.372.000 olan ihracatının %37’lik payı Ortadoğu bölgesinde gerçekleşmiştir. Tablo 3’te Mersin’in Yakın Ortadoğu bölgesine olan dış ticareti 2010-2019 dönemlerinde artırdığı ve 2014 yılında en yüksek seviyesine ulaştırdığı görülmektedir.

Tablo 3. Mersin’in Yakın ve Orta Doğu Asya Bölgesine Yapılan İhracat Rakamları (Bin \$)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Yakın ve Orta Doğu Asya	377.935	458.448	492.085	625.923	839.291	641.527	662.908	627.764	784.796	666.333

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Yapılan bu çalışma, Türkiye’nin canlı hayvan ve bitkisel ürünler grubunun Ortadoğu piyasası karşısındaki rekabet gücü analizi yapılmıştır. Çalışma, daha özele indirgenerek Mersin ilinin ihracat potansiyeli yüksek olan canlı hayvan ve bitkisel ürünler grubunun Ortadoğu piyasası karşısındaki rekabet üstünlüğü incelenerek rekabet gücü hesaplamaları yapılmıştır. Çalışma aralığı 2010 ve 2019 yıllarının verilerinden oluşturulmuştur. Bu yıl aralığın seçilme nedeni, 2010 yılından itibaren Mersin ve Ortadoğu arasında artan ticari ilişkiler ve bu konuda güncel veri tabanı ortaya koymaktadır. Mersin’in bu çalışmada yer almasının nedeni, stratejik konumu doğrultusunda Ortadoğu’yla yakın ticari ilişkiler içerisinde olması, Ortadoğu ülkeleri için transit bölge oluşturması ve son on yıl içerisinde artan dış ticaret hacmidir. Ayrıca Mersin ili, tüm Ortadoğu ülkeleri ile ihracat yapmakta ve 2019 verilerine göre en fazla ihracat yaptığı 10 ülke arasında 6 Ortadoğu ülkesi bulunmaktadır. Mersin’de bulunan yabancı sermayeli firmaların yarısından fazlası Ortadoğu kökenlidir. Bu durum Mersin ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki ticari ilişkileri geliştirmiştir. Aynı zamanda Mersin ve Ortadoğu ülkelerinin yatırımcılarını birleştiren konferanslarda yapılmaktadır. 2019 yılında Mersin ilinin Ortadoğu’ya yaptığı ihracat 666 milyon dolar iken 125 milyon dolar ithalat yapmış ve bu durum Mersin ilinin Ortadoğu bölgesine ihracat fazlası vermesine yol açmış ve Mersin ili her yıl ihracat fazlası vermeye devam etmektedir (MTSO, 2019: 110).

Çalışmada rekabet üstünlüğünün karşılaştırılması yapılan Ortadoğu, Türkiye ile tarihsel süreçte kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkiler içerisinde. Ortadoğu, Türkiye’nin yakın bölge komşusudur. Türkiye ve

¹ <http://www.mersin.gov.tr/mersin-ile-mena-ulkeleri-arasindaki-ticari-isbirligi-programi-bakan-elvanin-katilimiyla-basladi>, (Erişim Tarihi: 29/01/2022)

Ortadoğu ilişkileri, Ortadoğu’da yaşanan siyasi ve askeri kargaşalardan dolayı geç başlamıştır. 1980 yılında, Türkiye ithal ikameci politikayı bırakarak, ihracata dayalı bir politika benimsemiştir. Bu süreçte ekonomide korumacılık politikası yerine dünyaya açılan bir politika tercih etmiştir. Bu durum Türkiye’nin diğer ülkelere açılması konusunda yardımcı olmuştur (İnançlı ve Ak, 2005: 386). Ancak Türkiye, Ortadoğu bölgesiyle olan ilişkilerinin 2000 yılı başından başlayan sıfır sorun politikası ile yakınlaşma sürecine girmiştir. Türkiye’nin Ortadoğu bölgesiyle ticari anlamda yakınlaşması 2010 yılı sonrası başlamıştır. 2010 yılından sonra Ortadoğu bölgelerine büyük çaplı yatırım projeleri yapılmış ve ayrıca Ortadoğu’dan Türkiye’ye yapılan yatırım sermayelerinde artış gözlemlenmiştir. Türkiye’de bulunan Ortadoğu kökenli firma sayısında da artış görülmüştür. Türkiye ve Ortadoğu ilişkilerinin yakın tarih de de artarak devam edeceği öngörülmektedir (Sinkaya, 2011: 93-96).

Bu kapsamda bu çalışmada, Türkiye ve Mersin’in Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi bağlamında canlı hayvan ve bitkisel ürünler grubunun Ortadoğu piyasası karşısındaki rekabet gücü analizi yapılmıştır. Yapılan analiz kapsamında Türkiye ve Mersin’in Ortadoğu piyasası karşısında avantajlı ve dezavantajlı ürün gruplarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından piyasalarda ürün/ürün gruplarının rekabet ölçümü için Ballasa’nın (1965) Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi kullanılmıştır². Çalışma kapsamında canlı hayvan ve bitkisel ürünler kategorisine giren 01-14 arası fasıl grupları seçilmiştir.

2 <https://unctadstat.unctad.org/en/RcaRadar.html>, (Erişim Tarihi: 29/01/2022)

Bu çalışmanın giriş bölümünü takip eden birinci bölümde, Türkiye ve Mersin’in canlı hayvan ve bitkisel ürün sektöründeki dış ticareti Ortadoğu özelinde incelenmiş ve sektörlerin Ortadoğu piyasası açısından rekabet gücü analizi yapılmıştır. İkinci bölümde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi üzerine durulmuştur. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde veri yöntemi ve bulgular sunulmuş ve sonuç bölümünde ise Türkiye ve Mersin için seçilen sektörünün rekabet gücünü artırmaya yönelik politika önerileri ele alınmıştır.

1. Türkiye ve Mersin’in Canlı Hayvan ve Bitkisel Ürün Sektörünün Ortadoğu Özelinde İncelemesi

Türkiye, iklim koşulları doğrultusunda canlı hayvan yetiştirme potansiyelinin hayli yüksek olduğu bir ülke konumundadır. Canlı hayvan kategorisine giren: canlı hayvan, et ürünleri, balık ürünleri, süt ürünleri ve tarifenin başka yerinde belirtilmeyen ürünler yer almaktadır. Türkiye, tarihsel süreç içerisinde hayvan türlerindeki en yüksek artış 1960-1980 yılları arasında elde etmiştir. 1980 yılı sonrası dönemlerinde hayvan türlerindeki azalış dikkat çekmektedir. 2000 yılından itibaren bu sektör grubuna yapılan devlet desteklerinin bir sonucu olarak hayvan türleri sayısında artış görülmüştür. Ancak Türkiye, canlı hayvan sektöründe sahip olduğu potansiyele oranla gösterdiği artış yetersiz kalmıştır (TİGEM, 2019: 6).

Tablo 4 incelendiğinde Türkiye’nin 2007 yılından 2017 yılına kadar yer alan hayvan türlerinin sayısı ve pay oranlarının değerleri yer almaktadır. Tablo 4’e göre sığır-manda-koyun-keçi sayısı incelendiğinde toplamdaki pay oranı sığır türünde kısmen artarken, koyun türlerinin zaman içerisinde azalışı dikkat çekmiştir.

Tablo 4. Türkiye'deki Hayvan Sayısı

Yıl	Toplam	Sığır	Toplamdaki payı %	Manda	Toplamdaki payı %	Koyun	Toplamdaki payı %	Keçi	Toplamdaki payı %
2007	42.870.109	11.036.753	%25,7	84.705	%0,2	25.462.293	%59,4	6.286.358	%14,7
2008	40.514.391	10.859.942	%26,8	86.297	%0,2	23.974.591	%59,2	5.593.561	%13,8
2009	37.688.958	10.723.958	%28,5	87.207	%0,2	21.749.508	557,7	5.128.285	%13,6
2010	40.837.450	11.369.800	%27,8	84.726	%0,2	23.089.691	%56,5	6.293.233	%15,4
2011	44.793.487	12.386.337	%27,7	97.632	%0,2	25.031.565	%55,9	7.277.953	%16,2
2012	49.804.866	13.914.912	%27,9	107.435	%0,2	27.425.233	%55,1	8.357.286	%16,8
2013	53.042.643	14.415.257	%27,2	117.591	%0,2	29.284.247	%55,2	9.225.548	%17,4
2014	55.830.115	14.223.109	%25,5	121.826	%0,2	31.140.244	%55,8	10.344.936	%18,5
2015	56.051.937	13.994.071	%25,0	133.766	%0,2	31.507.934	%56,2	10.416.166	%18,6
2016	55.551.460	14.080.155	%25,3	142.073	%0,3	30.983.933	%55,8	10.345.299	%18,6
2017	60.417.333	15.943.586	%26,4	161.439	%0,3	33.677.636	%55,7	10.634.672	%17,6

Kaynak: Ziraat Mühendisleri Odası Hayvancılık Raporlarından (2007-2017) derlenmiştir.

Türkiye'de mera şartlarında yapılan hayvancılık büyük kar getirmektedir. Mera şartlarında yapılan hayvancılık sektörünün karşılaştığı en büyük giderlerden biri yem fiyatlarıdır. Bazı işletmelerin giderlerinin %70'i yem fiyatlarından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda ülkemizde azalan hayvan türleriyle birlikte hayvan ürünlerinden elde edilen verimlilikte azalmaktadır (TMMOB, 2018: 1).

Günümüzde bu sektör grubunun karşılaştığı başlıca sorunlar; yerli ırkının düşük verimliliği, işletmelerin küçük olmasıyla birlikte yetersiz teknoloji imkânı, hijyen eksikliği, yem fiyatları, ürün fiyatlarının piyasadaki dengesizliği, pazar örgütlenmesinin yeterli düzeye ulaşamaması gibi sorunlar sayılabilmektedir (TMMOB, 2018: 6).

Diğer taraftan, Türkiye zengin iklim ve coğrafi koşullarına sahip olduğu gibi biyolojik çeşitliliği ve yeterli miktarda arazisi ile bir tarım ülkesi olarak da nitelendirilmektedir. Türkiye, tarım sektöründe dünya piyasası içerisinde 20 ürünün üretiminde ilk dört sıralamasında yer almaktadır³. Türkiye'nin 2019 yılı tarım ihracatı incelediğinde; %65'i bitkisel ürünler, %23'ü ağaç ve orman ürünleri ve %10'u hayvansal ürünler alanında yapıldığı görülmektedir (TİM, 2019).

Türkiye'de tarım sektöründe yeterli yatırım ve finansmanın sağlanamamasından dolayı tarımsal verimliliğinin istenilen seviyeye ulaşamadığı belirtilmektedir (TÜSİAD Raporu, 2020:7). Türkiye'nin bu sektör grubunda karşılaştığı başlıca sorunlar; personel dağılımının yetersizliği, pazarlama alanındaki aksaklığı, uzun vadeli tarım politikalarının yetersizliği, kooperatifleşme ve örgütlenme eksikliğidir (Ekonomi Bakanlığı, 2020: 331).

Türkiye tarım sektörünün rekabetini ve verimliliğini artırmak için başlıca politikalar belirlemiştir. On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) yer alan tarım sektörü için başlıca politikalar ve stratejiler ise şu şekildedir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019:92-93):

³ <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4011/Turkiye-4-Urunun-Uretim-Ve-Ihracatinda-Dunya-Lideri> (Erişim Tarihi: 01/02/2022)

- Tarım alanındaki desteklerin artırılması,
- Tarımsal alanda üretimde kalite, çiftçi masrafları, arz ve talep dengesi merkezli dinamik bir yapıya dönüştürülmesi,
- Tarım alanlarının korunma ve etkin yönetimin sağlanması,
- Tarımsal destekleri artırılması, sulama imkanlarının genişletilmesi, üretimde kalite, çiftçi maliyet ve geliri, arz ve talep dengesi odaklı dinamik bir yapıya kavuşturulması.
- Bitkisel üretimin artırılması,
- Özel sektör alanında tohum çalışmalarına öncülük verilerek elit tohum elde edilmesi ve yeni tohum çeşitlerinin çoğaltılmasıdır.

2020 yılında Türkiye'nin toplam yaptığı dış ticaret verilerine bakıldığında ihracat 169,5 milyar dolar iken ithalat 219,4 milyar dolar seviyesindedir. 2020 yılında tarım ve hayvancılık sektöründe ihracat yaptığı ürünler; sert kabuklu meyveler, sert meyveler, şekerli mamuller ve kuru meyvedir. 2020 yılının en yüksek ithalat sektörü; hayvan yemi, bitkisel yağlar, un, nişasta ve kahve ürünleri yer almaktadır (TÜİK, 2020).

Tablo 5'e bakıldığında Türkiye'nin canlı hayvan ve bitkisel ürünler sektörünün ihracat payları yer almaktadır. Tablo 5'te 01-14 arasında yer alan fasıl grubunun ihracat payları gösterilmiştir. Buna göre; Türkiye'nin bu sektör ihracatında en düşük paya sahip fasıl grubu hububatdır. Hububat fasıl grubu ile birlikte canlı hayvan, tarifenin başka yerinde belirtilmeyen ürünler, canlı ağaç, kahve ve lak fasıl grupları da en düşük paya sahip fasılardır. 01-14 fasıl grubu içerisinde en yüksek paya sahip olan fasıl grupları yenilebilir meyvedir. Yenilebilir meyve grubu 2010 yılında %3.06 paya sahip iken 2019 yılında %2.44 paya gerilemiştir.

Tablo 5. Seçili Hayvansal ve Bitkisel Ürün Gruplarının Türkiye İhracatındaki Payları (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Canlı hayvan	0.06	0.04	0.05	0.08	0.01	0.02	0.01	0.02	0.03	0.04
Etler ve Yenilen Sakatat	0.18	0.28	0.34	0.40	0.41	0.30	0.26	0.34	0.34	0.34
Balıklar Ürünleri	0.27	0.29	0.27	0.34	0.39	0.45	0.52	0.50	0.52	0.56
Süt Ürünleri	0.26	0.35	0.35	0.43	0.46	0.37	0.41	0.44	0.44	0.37
Tarifenin Dışındaki Başka Yerinde Belirtilmeyen Hayvan Ürünleri	0.02	0.03	0.03	0.04	0.04	0.03	0.03	0.03	0.04	0.04
Canlı Ağaç ve Diğer Bitkiler	0.04	0.05	0.04	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	0.06
Yenilebilir Sebze ve Bazı Kök ve Yumrular	0.97	0.79	0.63	0.68	0.68	0.72	0.66	0.63	0.64	0.61
Yenilebilir Meyve ve Yenilen Sert Kabuklu Meyveler	3.06	2.89	2.49	2.61	2.74	3.02	2.71	2.50	2.35	2.44
Kahve, çay, Paraguay Çayı ve Baharat	0.09	0.08	0.07	0.10	0.10	0.11	0.13	0.11	0.11	0.09
Hububat	0.30	0.08	0.11	0.11	0.08	0.07	0.07	0.06	0.04	0.16
Değirmencilik Ürünleri	0.63	0.81	0.66	0.73	0.71	0.81	0.89	0.79	0.73	0.76
Yağlı Tohum ve Meyveler	0.16	0.17	0.14	0.18	0.16	0.13	0.26	0.18	0.19	0.022
Lak, Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsu ve Hülâsalar	0.04	0.04	0.05	0.06	0.06	0.06	0.07	0.07	0.09	0.10
Örilmeye Elverişli Bitkisel Maddeler	0.006	0.006	0.004	0.006	0.008	0.008	0.007	0.007	0.005	0.005

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/> <https://www.trademapp.org/>

Türkiye'nin önemli ortaklıklarının yer aldığı Ortadoğu bölgesiyle olan ticareti başlangıçta siyasi olarak şekillenmiştir. 1980 yılı sonrası Türkiye'nin dış ticaret politikasına bakıldığında ihracata dayalı olan politikası Avrupa ülkeleriyle sorun teşkil ederken Ortadoğu ülkeleriyle olan dış ticareti artmıştır. Ancak Ortadoğu ülkelerinde yaşanan askeri ve siyasi istikrarsızlık durumu Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini doğrudan etkileyerek sektöre uğratmıştır (Turan, Özari & Demir, 2016: 145).

Türkiye ile Ortadoğu arasındaki ticari ilişkisi, 2000 yılından sonra gelişmeye başlamıştır. Ülkeler arasında gelişen ilişki, dış ticaret verilerine de yansımıştır. Tablo 6'da Türkiye'nin Yakın ve Ortadoğu bölgesine yapılan dış ticaret verileri yer almaktadır. Tablo 6'ya göre 2010-2019 dönemleri içerisinde Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine olan dış ticaretinin arttığı görülmektedir. Türkiye'nin 2010-2019 dönemleri içerisinde Ortadoğu bölgesine karşı dış ticaret fazlalığı verdiği gözlenmiştir. 2010-2019 yıllarında Türkiye'nin Ortadoğu'ya yaptığı en yüksek ihracat 2012 yılında iken en yüksek ithalat 2013 yılındadır.

Tablo 6. Türkiye'nin Yakın ve Ortadoğu Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	23.315	27.935	42.451	35.585	35.384	31.086	31.312	38.221	32.403	35.012
İthalat	16.094	20.439	21.410	22.214	20.480	13.575	13.761	20.466	18.924	16.089

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Tablo 7'de Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yaptığı yaş meyve ve sebze sektörlerin ihracat rakamları verilmektedir. Türkiye'nin 2015-2019 dönemleri içerisinde yaş meyve ve sebze sektöründeki ihracat paylarının yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'nin yaş meyve ve sebze sektöründeki en yüksek ihracatı 2016 yılında yapmıştır.

Tablo 7. Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yaptığı Yaş Meyve Sebze Sektörün İhracat Rakamları (Bin \$)

	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat	403.617,55 (%8,4)	496.593,47 (%9,8)	460.460,10 (%10)	459.489,62 (%10)	357.366,46 (%8)
Türkiye'nin Yaş Meyve ve Sebze Toplam İhracatı	2.085.568,88	1.979.078,94	2.230.825,55	2.325.741,31	2.261.328,97

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Akdeniz bölgesinde yer alan Mersin, sahip olduğu arazisi ve limanı her yıl dış ticaret fazlası vermektedir. Mersin, bulunduğu coğrafi konumundan dolayı Ortadoğu piyasası ve uluslararası limanlara ulaşımı oldukça elverişlidir. Bu konumu nedeniyle Mersin limanı şehrin dış ticareti açısından büyük öneme sahiptir.

Mersin ilinin (2018) ihracat alanında sektör dağılımı incelendiğinde %43 oranı ile tarım ve hayvancılık, %20 gıda ürünleri ve içecek, %6,8 makine ve teçhizat vb. sektörlerin önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Mersin'in dış ticaret (2018) alanında yüksek oranda faaliyet gösterdiği sektör, 766 milyon 949 bin dolar ile tarım ve hayvancılıktır. 2010-2019 dönemi boyunca Mersin'in tarım ve hayvancılık alanında Türkiye ihracatındaki payı artmaktadır (MTSO, 2019).

2019 yılında Mersin ilinin ülke bazında en fazla ihracat yaptığı ülkeler: 300 milyon 431 bin dolar ile Irak, 200 milyon 859 bin dolar ile Rusya, 90 milyon 833 bin ile Suriye, 73 milyon 466 bin ile Almanya, 59 milyon 457 bin ile Ukrayna, 54 milyon 199 bin dolar ile İsrail, 51 milyon 476 bin dolar İran ve 50 milyon 089 bin ile Mısır, 48 milyon 200 bin dolar ile Amerika, 40 milyon 225 bin dolar ile Suudi Arabistan'dır. Mersin ilinin en fazla ihracat yaptığı on ülke arasında altı Ortadoğu ülkesi yer almaktadır. Aynı zamanda Mersin ili, Ortadoğu ülkelerinin tamamı ile ihracat gerçekleştirmektedir. Mersin ili, ülke sınıflandırmasında "Yakın ve Orta Doğu Asya" bölgesi ile 666 milyon 333 bin dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Mersin ilinden yapılan ihracatının %37'sini Yakın ve Ortadoğu Asya ülkeleriyle gerçekleştirmektedir (TÜİK, 2019).

Tablo 8'de Mersin ili, 2010 ve 2019 dönemlerinin canlı hayvan ve bitkisel ürünlerinin ihracat payları yer almaktadır. Buna göre: Mersin'in canlı hayvan grubunda 2011 yılında az olan payın, 2019 yılından payını yükselttiği görülmektedir. Aynı zamanda 2010-2019 dönemlerinde balık ürünleri, kahve ürünleri, yağlı tohumlar ve lak ürünlerinin ihracat paylarını dönem içerisinde arttırdığı tespit edilmiştir. 01-14 fasıl grubu arasında en yüksek ihracat paylarına sahip olan ürünler; yenilebilir sebze ve yenilebilir meyve fasıl gruplarıdır. Tarifelenen başka yerinde belirtilmeyen ürünler, ihracat paylarının içerisindeki en düşük değerlere sahip fasıl grubudur.

Tablo 8. Hayvansal ve Bitkisel Ürün Gruplarının Mersin İhracatındaki Payları (%) *

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Canlı Hayvan	-	0.007	-	-	0.006	0.006	0.008	0.009	0.050	0.139
Et ve Sakatat Ürünleri	0.95	0.119	0.184	0.88	0.100	0.80	0.49	0.57	0.53	0.60
Balık Ürünleri	0.04	0.53	0.25	0.58	0.84	0.128	0.142	0.128	0.143	0.128
Süt Ürünleri	0.44	0.44	0.84	1.11	0.39	0.66	0.166	0.195	0.13	0.20
Tarifenin Dışındaki Hayvansal Ürünler	-	-	-	0.006	0.001	0.001	0.64	0.001	0.003	0.24
Canlı Ağaç ve Diğer Bitkiler	0.13	-	0.14	0.22	0.19	0.11	0.18	0.20	0.17	0.17
Yenilebilir Sebze ve Bazı Kök ve Yumrular	16.19	11.58	10.44	10.30	11.18	15.08	15.88	14.26	16.37	14.49
Yenilebilir Meyve ve Yenilen Sert Kabuklu Meyveler	29.07	32.05	27.71	28.11	28.64	28.19	26.21	27.98	28.80	26.84
Kahve, Çay, Paraguay Çayı ve Baharat	0,029	0,023	0,013	0,031	0,029	0,057	0,075	0,067	0,069	0,051
Hububat	0.23	0.68	0.92	0.31	0.43	0.40	0.63	0.43	0.55	0.29
Değirmencilik Ürünleri	1.36	2.07	1.97	3.72	4.41	5.22	3.13	2.64	2.53	1.90
Yağlı Tohum ve Meyveler	0.70	0.75	0.99	0.11	0.84	0.81	0.74	0.59	0.60	0.88
Lak, Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsu ve Hülasalar	0.15	0.28	0.39	0.44	0.42	0.52	0.51	0.67	0.85	0.90
Örölmeye Elverişli ve Bitkisel Ürünler	0.18	0.13	0.26	0.32	0.15	0.16	0.40	0.30	0.25	0.22

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr>

*Mersin ilinin 2010-2019 dönemleri içerisinde fasıl grupları içerisinde ihracat yapılmadığı dönemler tablo içinde boş bırakılmıştır.

1.1. Ortadoğu Bölgesinin Dış Ticareti

Medeniyetlerin beşiği olarak kabul edilen Ortadoğu, tarihsel süreç içerisinde önemli ticari yollara ev sahipliği yapmış ve yeraltı kaynakları açısından da zengin bir bölgedir. Yirminci yüzyılın başında itibaren artan petrol kullanımıyla birlikte Ortadoğu bölgesinin önemi daha da belirginleşmiştir. Ortadoğu bölgesinde çıkarılan petrol, Asya ve Avrupa ülkelerinin petrol ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu petrol o coğrafyadaki ülkelerin en temel geçim kaynaklarından biridir. Ortadoğu ülkelerinin büyük çoğunluğu iklimsel koşullardan dolayı çöllerle çevrilidir ve bu durum ülkeleri üretici konumdan tüketici konumuna düşürmüştür (İKA, 2011: 13-14).

Tablo 9'da Ortadoğu ülkelerinin 2020 yılındaki dış ticaret verileri ve dış ticaret mal kompozisyonu hakkında bilgi verilmektedir. Ortadoğu ülkelerinde en yüksek ihracat yapan ülkeler: Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerin en fazla ihracat yaptığı ürünler petrol yağları ve etilen polimerlerdir. Ortadoğu ülkeleri içerisinde en yüksek ithalat yapan ülkeler yine Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Bu ülkelerin en fazla ithalat yaptığı ürünler otomobil ve telefon cihazlarıdır. Tablo 9'a göre Ortadoğu ülkelerinin ihracat ve ithalat rakamları arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Ülkelerin ithalatı ihracatından fazla olduğu analiz edilmiştir. Ortadoğu ülkelerin ihracatında genelde petrol, altın, elmas vb. yeraltı kaynakları yer alırken ithalatında otomobil, telefon cihazları, zeytin yağı, mısır vb. tüketim malları yer almaktadır.

Tablo 9. Ortadoğu Ülkelerinin Dış Ticaret Verileri ve Dış Ticaret Ürünleri (2020)

	İhracat (\$)	İthalat (\$)	En çok ihracat edilen ürün	En çok ithalat edilen ürün
Suriye	669 milyon	4 milyar	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	Zeytinyağı ve fraksiyonları
Suudi Arabistan	176 milyar	131 milyar	Etilen polimerleri	Otomobiller
Birleşik Arap Emirlikleri	154 milyar	168 milyar	Ham petrol	Telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer cihazlar
Irak	63 milyar	33 milyar	Ham petrol	Otomobiller
İsrail	50 milyar	69 milyar	Elmaslar	Otomobiller
Lübnan	4 milyar	11 milyar	Altın	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar
Katar	52 milyar	26 milyar	Ham petrol	Turbojetler, turbopropellerler ve diğer gaz türbinleri
Ürdün	8 milyar	17 milyar	Diğer giyim eşyası (örme)	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar
Yemen	1 milyar	9 milyar	Ham petrol	Buğday ve mahlut
Mısır	27 milyar	60 milyar	Altın	Ham petrol
Kuveyt	40 milyar	28 milyar	Ham petrol	Otomobiller
İran	12 milyar	22 milyar	Etilen polimerleri	Mısır, Pirinç

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Ortadoğu ülkelerinin ekonomik performansına bakıldığında diğer ülkelere göre oranla yetersiz kaldığı görülmektedir. Ortadoğu ülkelerinin kişi başına düşen geliri gelişmiş ülkelerindekinden üçte birine bile gelmemektedir. Bölgedeki yaşam süresi diğer gelişmiş ülkelere göre sekiz yıl geridedir. Bölgede yeraltı kaynakları dağılımının dağınık olmasından ötürü ülkeler zenginlik açısı da farklılık göstermektedir. Ortadoğu ülkeleri, diğer ülkelere oranda daha genç nüfusa sahip olması ve bu durum tarım ülkeleri için gerekli olan genç ve kalifiye nüfus sağlamaktadır. Ancak bölge ülkelerinin hem teknolojik yetersizliği hem de yetersiz ekonomik politikalarından dolayı bu sektör grubuna yapılan yatırımlar, ticari potansiyelini ortaya çıkaramamaktadır (TASAM, 2022).

2. Dış Ticarete Rekabet Gücü Ölçümüne Yönelik Yöntemler: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA)-(AKÜ)

Uluslararası ticaret alanında ortaya atılan teorilerin amaçlarından biri mal-hizmet arasındaki ilişki bağlantısını anlamaya yöneliktir. Uluslararası ticaret teorisi ile yapılan çalışmalar; devletlerin birbirleri ile olan ticaretin temeli, dış ticaret kazançları, dış ticaret bileşimleri ve göreceli reel fiyat ilişkilerinin tanımlamaya yönelik bilimsel faaliyetlerdir (Seyidoğlu, 2009: 18)

Uluslararası ticaret teorilerine paralel olarak rekabet kavramı da piyasalarda yerini almıştır. Rekabet kavramını ilk kullanan Johann Joachim Becher'a göre rekabet, piyasalarda bulunan birçok üreticinin kendi aralarındaki rekabeti fiyatlara yansıtması olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir iktisatçı olan Boisguilbert ise rekabetin piyasalarda denge ve düzeni sağladığını ileri sürmüştür. Adam Smith ise rekabeti bir ekonomi aktivitesi olarak değerlendirmiştir (Tokatlıoğlu, 1999: 6).

Geçmişten günümüze kadar uluslararası ticaret sisteminde rekabet gücünün ölçülmesine yönelik farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımlar: İhracat Benzerlik Endeksi, Ticaret Çakışması, Ticaret Entropi Endeksi, Uygunluk Katsayısı, İhracat Piyasa Payı Endeksi, Net İhracat Endeksi ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksidir. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır: Liesner'in yaklaşımı, Balassa'nın yaklaşımı ve Vollrath'ın yaklaşımıdır (Miral, 2006: 28).

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi günümüzde rekabet gücünün ölçülmesi konusunda güvenilen ve sıklıkla kullanılan yöntemlerden biridir (Altay, Gürpınar, 2008: 262). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi "Revealed Comparative Advantage (RCA) olarak da bilinmektedir. Bu endekse katkı sağlayan iktisatçılar; Ballassa, Liesner ve Vollrath'dır. Liesner, ilk kez dış ticaret verileri ile ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükler tespit etmeye çalışmıştır. Liesner yaklaşımında (1958), ihracat verilerini baz alınarak hazırladığı endeks, Eşitlik-1'de yer almaktadır (Erkan, 2012 197-198):

$$RCA_i = X_{ij} / X_{nj} \quad (1)$$

RCA_i formülünde i ülkesinin j malı ihracatı, X_{nj}: n ülkesinin veya ülke grubunun j malı ihracatı olarak şekillendirilir. Liesner'e göre bir ürünün rekabet gücünün artışı, ülkenin o ürünün ihracatında oluşan artışla açıklamıştır.

Liesner yaklaşımından yedil yıl sonra Ballassa (1965) yeni bir yaklaşım ortaya atmıştır. Ballasa, ülkelerin rekabet üstünlüklerini belirlemesinde yardımcı olacak bir endeks geliştirmiştir. Balassa formülü Eşitlik-2'de yer almaktadır (Miral, 2006: 30):

$$RCA = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) \quad (2)$$

RCA formülünde; X_{ij} : i ülkesinin j malı ihracatı, X_{nj} : n ülke / ülke grubunun j malı ihracatı, X_{it} : i ülkenin toplam ihracatı, X_{nt} : n ülke / ülke grubunun toplam ihracatıdır. Ballasa yaklaşımında belirli bir endüstri ya da ürün grubunun ülke içindeki ihracat payına hesaplamakta, aynı endüstri ya da ürün grubunun dünya ihracatı ile oranlamaktadır. RCA endeksinde oranın 1'den büyük çıkması rekabet üstünlüğünü gösterirken, 1'den küçük çıkması düşük rekabet üstünlüğünü göstermektedir (Bedir, 2009: 81).

Vollrath (1991), "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage" adlı çalışmasında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksine katkı sağlamıştır. Vollrath çalışmasında, 3 farklı rekabet gücü ölçümüne yönelik yöntem hazırlamıştır. Vollrath'ın kullandığı formül Eşitlik 3,4 ve 5'te verilmiştir (Eruygur, 2019: 28-29):

$$RTA = RXA - RMA \quad (3)$$

$$RXA = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt}) \quad (4)$$

$$RMA = (M_{ij} / M_{nj}) / (M_{it} / M_{nt}) \quad (5)$$

RTA formülü Görelî Dış Ticaret Üstünlüğüne, RXA formülü Görelî İhracat Üstünlüğü, RMA formülü ile Görelî İthalat Üstünlüğü hesaplamalarında kullanılmaktadır (Eruygur, 2019: 28-29). Vollrath göre 3 endeks değerin sonucu eğer pozitif çıkarsa karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olduğunu eğer negatif bir değer çıkarsa karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olmadığı ifade edilmektedir. Vollrath endeksi bellirli bir mal/ ülke ile ülkelerin mevcut malları arasında ayırım yapmaya olanak tanımaktadır. Böylelikle ülke ve malın dünya ticaretinde çift sayımı önlemektedir (Fertö ve Hubbard, 2002:6).

2.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksiyle Yapılan Çalışmalar

Uluslararası ticarete rekabet gücü ölçümüne yönelik literatürde yapılan seçilmiş çalışmalar Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksiyle Yapılan Çalışmalar

Yazar- Yıl	Yöntem	Sonuç
Kaitila (1999)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 1997	Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin Avrupa karşısında yapılan ihracatının %40 oranında rekabet üstünlüğüne sahip olduğu tespit edilmiştir.
Wolff (2000)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 1970-1997	Kanada'nın özel karayolları, motor araçları ve metal ürünlerde uzmanlaştığı analiz edilmiştir. ABD'nin ise uçak, petrol ve kömür gibi ürün gruplarında uzmanlaştığı görülmektedir.
Bender ve Li (2002)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 1987-1997	Çalışmada çeşitli ülke gruplarının (AB, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Güney Asya, Okyanusya, Doğu Asya, ASEAN) imalat sektörü ele alınmıştır. Hesaplamalarda AB ülkeleri ön plana çıkmaktadır.
Fertö ve Hubbard (2003)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 1992-1998	Çalışmada Macaristan'ın Avrupa Birliği'ne karşı rekabet üstünlüğüne bakılmıştır. Macaristan'ın Avrupa Birliği'ne karşı 11 sektörde avantajlı olduğu tespit edilmiştir.
Batra ve Khan (2005)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 2000-2003	Çin ve Hindistan'ın sektör ve ürün bazında rekabet üstünlüğü analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda her iki ülke de emek yoğunluklu ürünlerde avantajlı olduğu tespit edilmiştir.
Miral (2006)	Ballasa ve Vollrath Yöntemi 1994-2005	Çalışmada Türkiye'nin tarım sektörü incelenmiştir. Sonuçlara göre Türkiye'nin greyfurt, turunçgiller ve ceviz ürünlerinde RCA değerleri yüksek çıkmıştır.
Erkan (2009)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 1993-2005	Türkiye'nin zaman içerisinde azalan ihracatına rağmen meyve, sebze, hazır giyim gibi ürün gruplarında dünya rekabetinin koruduğu analiz edilmiştir.
Engin (2013)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 2000-2011	Türkiye'nin ambalaj sektöründeki rekabet üstünlüğüne bakılmıştır. İncelenen dönem içerisinde rekabet üstünlüğünü ivme kazandığı tespit edilmiştir.
Hark (2015)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 2000-2014	Türkiye'nin OECD ve Avrupa ülkeleri karşısında düşük teknolojik ürünlerinde daha avantajlı bir konumda olduğu orta konmuştur.
Çöp (2016)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 2006-2015	Türkiye'nin 99 tane tekstil ürün grubunun içerisinde 33 tanesinde yüksek rekabete sahip olduğu analiz edilmiştir.
Eruygur (2019)	Balassa ve Vollrath Yöntemi 2007-2017	Türkiye'nin tarım sektöründe Avrupa Birliği karşısındaki rekabete bakılan çalışmada 9 tarım grubunda dezavantajlı bir konumda olduğu ortaya konmuştur.
Özdemir (2019)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler 2001-2018	Türkiye'nin plastik sektörünün rekabet üstünlüğü incelenmiştir. Analiz sonuçlarında plastik sektöründe Türkiye'nin dünya piyasası karşısında dezavantajlı bir konumda olduğu belirlenmiştir.

Kaynak: Bu tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

3. Canlı Hayvan ve Bitkisel Ürünler için Rekabet Gücü Analizi: Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, uluslararası ticaret alanında rekabet gücü ölçüm yöntemlerinden biri olan Ballassa'nın (1965), Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA)(AKÜ) kullanılmıştır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından da uluslararası piyasadaki ürün/ürün gruplarının rekabet gücünün ölçülmesinde RCA endeksini tercih edilmektedir. Bu endeksin kullanılma nedeni uluslararası sistemde rekabet üstünlüğü ölçümünde tercih edilen ve güvenilen bir yöntem olmasıdır. Kullanılan yöntem Eşitlik-6'de yer almaktadır.

$$RCA_{Ai} = \frac{\frac{x_{Ai}}{\sum_{j \in F} x_{Aj}}}{\frac{x_{wi}}{\sum_{j \in F} x_{wj}}} \geq 1 \quad (6)$$

X_{Ai} A ülkesinin i ürününe olan ihracatı,

- X_{wi} İ ürününün dünya ihracatı,
- $\sum_{j \in F} X_{Aj}$ A ülkesinin toplam ihracatı,
- $\sum_{j \in F} X_{wj}$ dünyanın toplam ihracatı.

RCA \geq 1 olması durumunda rekabeti ölçülen ürün grubunun dünya piyasası karşısında avantajlı bir konumda olduğunu, RCA $<$ 1'den küçük olması durumunda ise ürün grubunun dünya piyasası karşısında dezavantajlı bir konumda olduğunu belirtilmektedir (2).

T.C. Gümrük Bakanlığı tarafından oluşturulan Gümrük Cetveli, Armonize Sistemi esas alınarak oluşturulmuştur. Gümrük Cetveli 21 bölüm olmak üzere 99 fasıl grubundan oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan ürün grupları gümrük cetveli esas alınarak iki bölümü (canlı hayvan; hayvansal ürünler ve bitkisel ürünler) içerecek şekilde 01-14 fasıl grubu seçilmiştir. Çalışmada kullanılan fasıl grupları;

- 01 Fasıl: Canlı hayvan,
- 02 Fasıl: Et ve yenilebilir sakatat,
- 03 Fasıl: Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar,
- 04 Fasıl: Süt ürünleri; kuş ve kümes hayvanlarının yumurtalar,
- 05 Fasıl: Tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan hayvansal menşeli ürünler,
- 06 Fasıl: Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; yumrular, kökler ve benzerleri; kesme çiçekler ve süs yapraklar,
- 07 Fasıl: Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular,
- 08 Fasıl: Yenilen meyveler ve yenilen sert kabuklu meyveler; turuncgillerin ve kavunların ve karpuzların kabuklar,
- 09 Fasıl: Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat,
- 10 Fasıl: Hububat,
- 11 Fasıl: Değirmencilik ürünleri; malt, nişasta; inülin; buğday gluteni,
- 12 Fasıl: Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum ve meyveler; sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem,
- 13 Fasıl: Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar,
- 14 Fasıl: Örölmeye elverişli bitkisel maddeler; tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünlerdir.

Çalışma sırasında izlenen yol şu şekildedir: TÜİK ve TRADEMAP sitelerinden Türkiye, Mersin ili ve Ortadoğu ülkelerinin dış ticaret(ihracat-ithalat) verileri toplanmıştır. Türkiye, Mersin ve Ortadoğu ülkelerinin toplam ihracat rakamlarıyla birlikte Türkiye, Mersin ili ve Ortadoğu ülkelerinin canlı hayvan ve bitkisel ürünler sektörünün ihracat verileri de toplanmıştır. Elde edilen veriler RCA endeksine göre hesapları yapılmıştır. RCA endeksi sonuçlarına göre 2010-2019 yılları içerisinde Türkiye ve Mersin'in canlı hayvan ve bitkisel ürünler sektörünün Ortadoğu bölgesi karşısında

avantajlı ve dezavantajlı ürün grupları belirlenmiştir. Çalışmada Ortadoğu piyasasını kapsayacak şekilde 12 Ortadoğu ülkesinin toplam ihracat rakamları alınmıştır. Seçilen Ortadoğu ülkeleri; Irak, İran, Suriye, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar, Lübnan, Yemen, Ürdün, Kuveyt ve İsrail'dir.

4. Bulgular

Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihraç ettiği canlı hayvan ve bitkisel ürün gruplarının RCA endeks değerleri Tablo 11'de yer almaktadır. Tablo 11 incelendiğinde Türkiye'nin Ortadoğu piyasasının rekabet üstünlüğüne bakıldığında,

- 2010'dan 2019 yılına kadar Türkiye'nin Ortadoğu piyasası karşısında RCA endeksi 1'den yüksek olan ve dönem içerisinde rekabet üstünlüğünü kaybetmeyen fasıl grupları: et ürünleri, tarifinin dışındaki ürünler, yenilebilir sebze, yenilebilir meyve, değirmencilik ürünleri, yağlı tohum ürünleri ve örülmeye elverişli bitkisel ürünlerdir.
- Türkiye'nin Ortadoğu piyasası karşısında RCA endeksi 1'den düşük değer alan fasıl grupları; canlı hayvan, balık ürünler ve lak ürünleridir.
- Canlı hayvan ürünlerinde 2010-2019 dönemleri arasında rekabet üstünlüğü kuramadığı görülmektedir.
- Et ve Sakatat ürünler kategorisinde rekabet üstünlüğünü elde ettiği ve 2013 yılında en yüksek düzeye ulaştığı sonucuna varılmıştır.
- Balık ürünlerinde 2010-2019 yılları arasında rekabet üstünlüğü kurulamamıştır.
- Süt ürünlerinde 2010 yılında rekabet üstünlüğü yokken 2011-2019 dönemi boyunca rekabet gücü elde etmiştir.

- Tarifinin dışındaki belirtilmeyen hayvansal ürünler rekabet üstünlüğü elde edildiği analiz edilmiştir. Rekabet gücünün 2010-2019 dönemi içinde arttığı fark edilmiştir. En yüksek endeks değeri 2018 yılında alınmıştır.
- Canlı ağaç kategorisinde 2010 yılında rekabet üstünlüğü yokken 2011-2019 yılından itibaren rekabet üstünlüğü artmıştır. 2013 yılında en yüksek değerini almıştır.
- Yenilebilir sebze ürününde 2010-2019 dönemleri arasında rekabet üstünlüğü kurulduğu analiz edilmiş ve bu dönem arasında endeks değerleri sabit kalmıştır. Yenilebilir meyve ürünlerinde 2010-2019 yılları arasında en yüksek rekabet avantajı elde edildiği görülmektedir.
- Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat ürünlerinde 2013-2016 yılları haricinde rekabet üstünlüğü kurulamamıştır.
- Hububat grubunda genel çerçevede rekabet avantajı elde edildiği görülmektedir ancak 2016 yılında endeks değerinde düşüş yaşanmıştır. En yüksek endeks değeri 2011 yılında almıştır.
- Değirmencilik ürününde 2010-2019 yılları arasında yüksek endeks değerlerinin aldığı analiz edilmiştir. Türkiye'nin en yüksek endeks değerlerini bu grupta almıştır. En yüksek endeks değeri 2014 yılındadır.
- Yağlı tohum ve meyveler ürününde 2010-2019 yılları arasında rekabet üstünlüğü elde ettiği analiz edilmiştir.
- Lak ürününde 2010-2019 dönemleri arasında dezavantajlı bir konumdadır.
- Örülmeye elverişli bitkisel ürün grubunda endeks değerlerinin 2010-2019 yılları içerisinde düşüş yaşandığı analiz edilmiştir.

Tablo 11. Türkiye'nin Ortadoğu Piyasasına Göre Canlı Hayvan ve Bitkisel Ürünler Grubunun Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi

Fasıl Kodu	Fasıl Adı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Canlı Hayvan	0,084	0,068	0,110	0,272	0,190	0,259	0,283	0,454	0,878	1,180
2	Et ve Sakatat Ürünleri	4,038	9,027	13,169	14,996	13,592	6,600	5,169	10,057	7,068	3,690
3	Balık Ürünleri	0,156	0,120	0,097	0,098	0,093	0,114	0,146	0,149	0,148	0,107
4	Süt Ürünleri	0,735	1,382	1,738	1,915	1,845	1,013	1,054	1,392	1,477	1,353
5	Tarifenin Dışındaki Belirtilmeyen Hayvansal Ürünler	2,144	1,832	2,776	3,334	3,606	2,813	2,396	3,016	5,251	6,122
6	Canlı Ağaç ve Diğer Bitkiler	0,874	1,544	1,889	4,286	2,092	1,948	1,615	2,020	2,251	2,778
7	Yenilebilir Sebze ve Bazı Kök ve Yumrular	1,875	2,179	2,530	2,789	2,265	1,887	1,710	1,930	2,177	2,305
8	Yenilebilir Meyve ve Yenilen Sert Kabuklu Meyveler	4,285	5,770	5,819	6,132	5,663	4,817	3,719	3,933	4,344	4,234
9	Kahve, Çay, Paraguay Çayı ve Baharat	0,851	0,946	0,904	1,569	1,404	1,079	1,078	0,953	0,976	0,895
10	Hububat	3,086	7,757	2,163	4,326	2,451	1,004	0,999	1,304	1,066	6,981
11	Değirmencilik Ürünleri	24,474	45,193	30,246	36,489	36,779	26,326	25,564	19,894	18,061	13,347
12	Yağlı Tohum ve Meyveler	1,902	2,588	3,175	3,389	2,963	1,864	3,060	2,709	3,428	2,184
13	Lak, Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsu ve Hülasalar	0,080	0,142	0,238	0,466	0,451	0,240	0,308	0,625	0,599	0,836
14	Örölmeye Elverişli Bitkisel Maddeler	2,581	2,618	2,228	2,963	4,170	2,298	1,734	1,832	1,561	1,289

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr>.

Tablo 12’de Mersin’in Ortadoğu piyasası karşısında canlı hayvan ve bitkisel ürünler grubunun RCA endeks değerleri verilmiştir. Tablo 12’ye göre Mersin’in Ortadoğu piyasası karşısında seçili tüm fasıl gruplarında rekabet avantajı elde ederek güçlü bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Tablo 12 incelendiğinde Mersin’in Ortadoğu piyasası karşısında:

- Canlı hayvan ürünlerinde 2010’dan 2017 yılına kadar rekabet üstünlüğü bulunmamakta iken 2018 yılından sonra rekabet üstünlüğü elde ettiği saptanmıştır.
- Et ürünlerinden 2010-2019 yıllarında endeks değerlerinde azalma tespit edilmiştir.
- Balık ürünlerinde 2010-2019 dönemleri içerisinde endeks değerlerinde artış gözlemlenmiştir.
- Tarifenin başka yerinde olmayan ürünlerinde 2014 yılından itibaren rekabet avantajı elde tutarak 2019 yılında en yüksek endeks değeri almıştır.
- Canlı ağaç ve diğer bitkiler ürünlerinde 2010-2019 yılları arasında rekabet avantajını sağlamıştır.

- Yenilebilir sebze grubunda 2010-2019 dönemleri arasında yüksek endeks değerini aldığı görülmektedir. 2018 yılında en yüksek endeks değeri almıştır.
- Yenilebilir meyve grubunda yüksek rekabet üstünlüğü gözlemlenmiştir. Bu gruptan en yüksek endeks değeri 2014 yılında alınmıştır.
- Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat ürününde 2010-2019 dönemleri arasında rekabet üstünlüğü elde etmiştir.
- Hububat ürününde 2010-2019 yıllarında rekabet avantajı elde edildiği görülmektedir.
- Değirmencilik ürününde 2010 yılında 52,918 endeks değeri 2014 yılında 227,076 seviyesine çıktığı analiz edilmiştir.
- Yağlı ürünler grubunda 2010-2019 yıllarında rekabet avantajı elde edildiği görülmektedir.
- Lak ürününde 2010-2014 döneminde rekabet üstünlüğü bulunmakta ancak sonrasındaki dönemde rekabet üstünlüğü değerinde azalış görülmektedir.
- Örölmeye elverişli ürününde 2010 ve 2019 dönemleri arasında yüksek rekabet üstünlüğüne sahip olduğu görülmektedir. Bu ürün grubunda en yüksek endeks değeri 2013 yılındadır.

Tablo 12. Mersin'in Ortadoğu Piyasasına Göre Canlı Hayvan ve Bitkisel Ürünler Grubu Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi*

Fasıl Kodu	Fasıl Adı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Canlı hayvan	-	0,001	-	-	0,007	0,006	0,012	0,019	1,393	3,333
2	Et ve Sakatat Ürünleri	21,177	37,174	69,684	32,717	32,717	17,111	9,751	16,797	10,819	6,515
3	Balık Ürünleri	5,707	8,332	5,225	10,693	15,139	18,296	14,099	12,776	14,937	18,182
4	Süt Ürünleri	1,237	1,722	4,100	4,889	1,554	1,812	4,232	6,087	0,461	7,468
5	Tarifenin Dışındaki Belirtilmeyen Hayvansal Ürünler	-	-	-	0,515	1,160	1,309	50,474	1,059	4,056	32,303
6	Canlı Ağaç ve Diğer Bitkiler	2,325	-	5,740	19,255	7,699	4,256	5,106	7,704	6,766	7,994
7	Yenilebilir Sebze ve Bazı Kök ve Yumrular	31,239	31,783	41,700	42,019	39,226	39,346	41,119	43,150	55,140	54,699
8	Yenilebilir Meyve ve Sert Kabuklu Meyveler	40,645	63,849	64,602	65,934	59,094	44,862	35,898	43,871	53,056	46,556
9	Kahve çay, Paraguay çayı ve Baharat.	2,775	2,727	1,589	4,717	5,104	5,289	5,946	5,657	5,980	4,725
10	Hububat	2.399	64.664	17,926	11,640	13.159	5,427	8,255	8,707	11,900	12,151
11	Değirmencilik Ürünler	52,918	115,417	89,024	185,093	227,076	168,095	89,128	65,95	65,223	33.392
12	Yağlı Tohum ve Meyveler	8,394	11,549	21,116	20,929	15,515	10,949	8,665	8,863	10,528	8,591
13	Lak Ürünler	3,343	8,327	17,290	29,973	31,090	20,039	22,25	55,021	55,451	70,006
14	Örülmeye Elverişli Bitkisel Ürünler	77,628	55,565	120,754	145,841	80,098	41,756	92,600	72,654	69,223	51,599

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr>

*Mersin ilinin 2010-2019 dönemleri içerisinde fasıl gruplarında ihracat yapmadığı dönemler tablo içinde boş bırakılmıştır.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye ve Mersin'in canlı hayvan ve bitkisel ürünler kategorisinde Ortadoğu piyasası karşısında rekabet üstünlüğü analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Türkiye'nin Ortadoğu piyasası karşısında yüksek endeks değerleri aldığı dikkat çekmektedir. Türkiye, Ortadoğu piyasasındaki payını artırarak, dünya piyasasında avantajlı duruma gelebilmesi mümkündür. Türkiye'nin canlı hayvan ve bitkisel ürünler kategorisinde yüksek endeks değeri aldığı gibi Mersin'inde de bu kategorilerde yüksek rekabetçi konumda olduğu analiz edilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye dış ticaret politikasında canlı hayvan ve bitkisel ürünler sektöründe Ortadoğu piyasasında pazar paylarını artırmak için Mersin ilini bir üs olarak kullanılması olanaklıdır. Mersin'in coğrafi olarak yakın komşu bölgesi olan Ortadoğu hem Mersin için hem de Türkiye için önemli hayvansal ve bitkisel ürün dış ticaretinde önemli avantajlar sunacağı gözlenmiştir. Mersin ilinin Ortadoğu bölgesine olan ticari başarısını devam ettirebilmesi için gerekli altyapı ve lojistik faaliyetlerin doğru stratejik kararlarla sağlam bir zemine yerleşmesi gerekmektedir. Analiz sonuçlarına göre Mersin ilinde ele alınan sektördeki yatırımların dış ticaret yoluyla önemli bir kazanca dönüşebileceği ön görülebilir. Bu doğrultuda Mersin ve Ortadoğu arasındaki ticari iş birliği, iş konseyi ve yatırım projelerinin artırılması gerekmektedir. Mersin'in bu bölgeyle olan ticaretinin artması için canlı hayvan ve bitkisel ürünler alanında dış ticareti teşvik edici politikaların uygulamaya geçirilmesi ve bölgesel ekonomik ve siyasi ilişkilerinin gelişmesi gerekmektedir.

Ayrıca diğer taraftan, Mersin'in ekonomik alanda gelişimini ve rekabet gücünü artırmak için bazı projeler yürürlüğe girmiştir. 2020 yılında Mersin Büyükşehir Belediyesi Tarımsal ve Veteriner Hizmetleri Dairesi bünyesinde hayata geçirilen "Hadi Gel Köyümüze Destek Verelim" projesi kapsamında çiftçilere küçükbaş hayvan desteğinin verilmesi ve ayrıca küçükbaş hayvan üretiminin

sürdürülebilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, projede bölgedeki koyun varlığını artırmak ve yeni işletmelere faaliyete geçirecek hayvanları değer fiyatlarına satarak ekonomiye katkı sağlanması amaçlanmıştır⁴. Mersin İl ve Tarım ve Orman Müdürlüğü bünyesinde hayvancılık sektörü kapsamında yapılan bazı projeler: "Yaşat ve Üret"; hayvansal işletmelerde üretim, eğitim ve hizmet altyapı geliştirilmesi ve büyükbaş hayvan ölümlerinin azaltılması amaçlanmaktadır, "Mersin İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Makine Parkı Projesi"; damızlık koyun keçi yetiştiricilerin ihtiyaç duyduğu ekipmanların çiftçilere sağlanması amaçlanmaktadır⁵. Hayvancılık sektöründe yapılan projelerin sürdürülebilir hâlen gelebilmesi verimliliği artırabileceği gibi rekabet üstünlüğünü de artıracaktır. Bu sektörü grubunda rekabet üstünlüğünü artıracak diğer unsurlar; üretim maliyetlerini düşürerek üretimi artırmak, tüketicilerin hayvansal ürünlere ulaşımı kolaylaşması ve hayvan protein tüketimini artırılmasıdır (Topcu, 2018: 402). Aynı zamanda çalışma sonucunda canlı hayvan kategorisinde Mersin ilinin Ortadoğu bölgesi karşısında yüksek rekabet üstünlüğü aldığı bu sektör grubunda, üretimini yoğunlaştırması ve yatırımlarının artırması neticesinde rekabet üstünlüğünü sağlamlaştırılacağını öngörülmektedir.

Tarım sektörü alanında yapılan önemli proje ise; sebze ve meyve sektöründeki kümelenme çalışmalarıdır. Sebze ve meyve kümeleme çalışmasının en önemlileri; RIS-Mersin Projesi ve AGFORİSE'dir (Tepav, 2008:3). Bu kümeleme faaliyetinin amacı; Mersin'in yüksek yaşam kalitesi, bilgi ve inovasyona dayalı sürdürülebilir bir ekonomiye sahip bölge haline getirmektir. Ayrıca Mersin ilinin kalite, AR-GE ve inovasyona kaynak ayıran, üniversite-sanayi arasında iş birliği kurulmuş; uluslararası prestiji artacak ve ticari bir

4 <https://www.mersin.bel.tr/engelsiz/haber/mersin-buyuksehir-in-onculugunde-baslatilan-hadi-gel-koyumuze-destek-verelim-projesi-protokolu-izmland> (Erişim Tarihi: 30/01/2022)

5 <https://mersin.tarimorman.gov.tr/Menu/37/Projelerimiz> (Erişim Tarihi: 01.02.2022)

çekim merkezi olması amaçlanmıştır. Bu projede tarım sektörü ana ekseninde tutulmuştur. Hayvansal ve bitkisel ürün sektörü açısından şehrin dış ticaretinde rekabet gücüne katkı sunarken aynı zamanda karlı yatırımlarla bölgenin kalkınma ve istihdam dinamiğine katkı sunması bakımından önem arz etmektedir. Mersin ilinde hem tarım hem de hayvancılık projelerin desteklenmesi ve sürdürülebilir hale gelmesi, Mersin ilinin Ortadoğu bölgesine olan rekabet üstünlüğünü güçlendireceği ön görülebilmektedir. Mersin'e canlı hayvan ve bitkisel ürünler sektörü için yapılacak desteklerin: firmalarının uluslararası piyasaya girişimlerinin kolaylaşması, markalaşması ve AR-GE faaliyetlerinin mali yönden olması gerekmektedir. Ayrıca Mersin ili kapsamında yapılacak projelerin, çalışmada elde edilen rekabet avantajı olan ürün/ürün gruplarına odaklı yürütülmesi, Mersin'in rekabetçi pozisyonunu güçlendirebileceği öngörülebilmektedir.

Kaynakça

- Açıl, F. (2015), "Dış Ticaret İşlemleri. Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi", İstanbul Üniversitesi.
- Akiş, E. (2008), "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Türk Beyaz Eşya Sanayide İçin Bir Uygulama", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altay, B ve Gürpınar, K. (2008), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama", Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 257-274.
- Amita, B. ve Zeba, K. (2005), "Revealed Comparative Advantage: An Analysis for India and China, Indian Council for Research on International Economic Relations", Working Paper, 168.
- Atkinson, R. (2013), "Competitiveness, Innovation And Productivity: Clearing Up The Confusion", The Information Technology & Innovation Foundation, 2-7.
- Bakan, S., Akkaya, O., ve Yalçın, T. (2019), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Taşımacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama", Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2(2), 190-203.
- Balassa, B. (1965), "Trade Liberalisation And "Revealed" Comparative Advantage 1", The Manchester School, 33(2), 99-123.
- Balcı, M. ve Göcen, E. (2017), Uluslararası Ticaret ve Üretim Tarihsel Gelişimi ve Bu Bağlamda Türkiye'nin Politik Ekonomi Analizi", Savaş Yayınevi.
- Bayat, M. (2013), "Uluslararası Ticarete Rekabet Gücü Elde Etmede Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Rolü ve Önemi", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (16), 567-575.
- Bayraktutan, Y. (2003), "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1(4), 175-186.
- Bedir, A. (2009), "Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri-İç Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği", T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Bender, S. and Li, K. W. (2002), "The Changing Trade And Revealed Comparative Advantages Of Asian And Latin American Manufacture Exports", Available at SSRN 303259.
- Birol E. (2009), "Ülkelerin İhracat Performanslarının Belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Kullanılması: Yükselen Ekonomiler Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Manisa.
- Çeştepe, H. (2012), "Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi", International Journal of Economic & Social Research, 8(2), 23-43.
- Çivi, E., Erol, İ., İnanlı, T., ve Erol, E. D. (2008), "Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar", AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi., 4(4), 1-22.
- Çöp, S. (2016), "Türkiye Tekstil Sektöründe Uluslararası Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Değerlendirilmesi", İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Uluslararası Ticaret, İstanbul.
- Demir, M. A. (2020), "Türkiye ile Seçilmiş Orta Doğu Ülkeleri Arasındaki Ticaret Yoğunluğunun Analizi", Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-14.
- Diñer M. Z. "Uluslararası İktisat Teorisi ve Politikası", İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Doğan, Z., Arslan, S. ve Berkman, A. (2015), "Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 29-41.
- Engin, E. (2013), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımına Göre Türkiye Oluklu Mukavva Ambalaj Sektörünün Rekabet Gücü", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, B. (2009), "Ülkelerin İhracat Performanslarının Belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Kullanılması: Yükselen Ekonomiler Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa.
- Erkan, B. (2012), "Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15), 195-218.

- Erkan, B., Arpacı, B., Yaralı, ve F. Güvenç, İ. (2015), "Türkiye'nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı Üstünlükleri", KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 18(4), 70-76.
- Ertekin, M. ve Kutlu, E. (2000), "1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi", Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1), 223-254.
- Eruygur, N. (2019), "Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Karşısındaki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi Kullanılarak Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Fertö, I. Hubbard, L. J. (2003). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors. World Economy, 26(2), 247- 259.
- Fertö, I. and Lionel J. Hubbard, (2002), "Revealed Comparative Advantage And Competitiveness In Hungarian Agri-Food Sectors", The World Economy. 26(2), 247-259.
- Genç, H. ve Sayım, F. (2011), "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı", MKN Yayını.
- Hark, R. (2015), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı ve Türkiye'nin Rekabet Gücü: AB ve OECD Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- İnançlı, S. ve Ak, M. Z. (2005), "Türkiye'nin Komşu Ortadoğu Ülkeleri ile Ticari İlişkilerine Ekonomik ve Siyasal Gelişmelerin Etkileri", Ortadoğu Yıllığı, 3, 385-404.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), Ortadoğu Durum Raporu, <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/ortadoğu-durum-raporu.pdf> (Erişim Tarihi 02/02/2022)
- Işıkcı, E. (2003), "Türkiye İhracatında Ürün/Ürün Grupları Rekabet Güçlerinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Kullanılarak Analizi", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaitila, V. (1999), "Trade And Revealed Comparative Advantage: Hungary, And The European Union", Bofit, 8, 5-52.
- Karaaslan, A. ve Tuncer, G. (2010), "Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılmasında Temel Devlet Politikaları", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(26), 23-45.
- Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO) (2019), <https://www.mtso.org.tr/tr/a/2019-mersin-ekonomik-raporu>.
- Miral, Z. C. (2006), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Karşı Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özdemir, A. (2019), "Türkiye Plastik Sektöründe Uluslararası Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı Açısından Analizi", Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa
- Öztürk, B. (2018), "Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Dış Ticarete Sermaye Hareketleri", Journal Of International Social Research, 11(60).
- Seyidoğlu, H. (2009), "Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama", Güzem Can Yayınları.
- Sinkaya, B. (2011), "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 79-100.
- Tapkı, N., Kaya, A., Tapkı, İ., Dağistan, E., Çimrin, T. ve Selvi, M. H. (2018), "Türkiye'de Büyükbaş Hayvancılığın Durumu ve Yıllara Göre Değişimi", Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23 (2), 324-339.
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, (2019), 2019 Yılı Hayvancılık Sektör Raporu, <https://www.yozgattb.org.tr/dosyalar/MTYwMDk3NmExZDI0NDY.pdf>.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). Faaliyet Raporu, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/TARIM%20VE%20ORMAN%20BAKANLI%C4%9E%202020%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%20v.pdf
- Tasam (2022), Orta Doğu Ekonomisi ve Entegrasyon, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/64844/5-uluslararası_orta_dogu_kongresi_gelecegin_orta_dogu_ekonomisi_ve_entegrasyon_bildirici_cagrisi (Erişim Tarihi: 01/02/2022).
- Tepav (2016), Mersin Bölgesel İnovasyon Stratejisi 2006-2016 https://www.tepav.org.tr/sempozium/2008/sunumlar/cenk_cenkimenoglu.pdf (Erişim Tarihi: 02/02/2022)
- TGDF-Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii Dernekleri Federasyonu (2020), Dış Ticaret Verileri 2020, <https://www.tgdf.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/2020-Dış-Ticaret-Verileri-HD.pdf> (Erişim Tarihi: 02/02/2022).
- TİGEM (2019), 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu. <https://www.tigem.gov.tr/WebUserFile/DosyaGaleri/2018/2/a374cc25-acc1-44e8-a546-63b4c8bce146/dosya/2019%20YILI%20HAYVANCILIK%20SEKTOR%20RAPORU.pdf> (Erişim Tarihi: 01/02/2022).
- TOBB (2020), Ekonomik Rapor 2020, <https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2021/77ER.pdf> (Erişim Tarihi: 01/02/2022).
- Tokatlıoğlu, İ. (1999), "İktisadi Analizde Rekabet Kavramının Gelişimi", Ekonomik Yaklaşım, 10(33), 5-26.
- Topcu, B. A. (2018), "Türk Tarım Sektörünün Rekabet Gücü: Gıda ve Canlı Hayvan Ürün Grubu", The Journal of Academic Social Science Studies. 6, 389-404.
- Turan, K. K., Özarı, Ç. ve Demir, E. (2016), "Kümeleme Analizi ve Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Göstergeler Açısından Karşılaştırılması", İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 29, 143-165.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019), On Birinci Kalkınma Planı, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2022)

- Türkkân E. (2000), "Rekabet Hukuku Uygulamalarında İşleyebilir Rekabet Olgusu ve Kavramı". Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları, 69, 130-131
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), İhracat Rakamları, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> (Erişim Tarihi: 30/01/2022)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret İstatistikler, <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 30/01/2022)
- Türk Mühendis ve Mimarı Odaları Birliği Ziraat Mühendisleri Odası, Hayvancılık Raporu (TMMOB), https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=29946&tipi=17 (Erişim Tarihi: 29/01/2022)
- Türkoğlu, S. G. (2016), "Türkiye Bakır Sektörünün Üzerine Bir Araştırma ve Uluslararası Ticarete Rekabet Edilebilirliği", İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü WPS, (15).
- TÜSİAD (2020), Tarım ve Gıda 2020, <https://tusiad.org.tr/yayinlar/raporlar/item/10544-tarim-ve-gida-2020-surdurulebilir-buyume-baglaminda-tarim-ve-gida-sektorunun-analizi>. (Erişim Tarihi: 28.01.2022)
- ULMAN, S. R. (2013), "Natronla Natronla and Its Measuring", Ovidius University Annals, Economic Sciences Series, 1(XIII), 376- 381.
- Yurttaçıkılmaz, Z. Ç. (2014), "Seçilmiş Ülkelerde Rekabet Gücünün Belirleyicileri ve Büyüme İlişkileri", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- WEF (World Economic Forum) (2011), The Global Competitiveness Report 2011-2012, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf. (Erişim Tarihi: 27.01.2022)
- Wolff, E. (2000), "Has Canada Specialized In The Wrong Manufacturing Industries?", In The Centre For The Study Of Living Standards (Csls) Conference On The Canada-Us Manufacturing Productivity, 85, 1-32.
- World Economic Forum (1989), "World Competitiveness Report, Geneva: IMEDE", 5-12.
- <http://www.mersin.gov.tr/mersin-ile-mena-ulkeleri-arasindaki-ticari-isbirligi-programi-bakan-elvanin-katilimiyla-basladi>
- <https://unctadstat.unctad.org/en/RcaRadar.html>
- <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4011/Turkiye-4-Urunun-Uretim-Ve-Ihracatinda-Dunya-Lideri>
- <https://www.mersin.bel.tr/engelsiz/haber/mersin-buyuksehir-in-onculugunde-baslatilan-hadi-gel-koyumuze-destek-verelim-projesi-protokolu-izalandi>
- <https://mersin.tarimorman.gov.tr/Menu/37/Projelerimiz>